

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет лісового господарства та екології
Кафедра лісового та садово-паркового господарства

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

КОНЮХОВ ЄВГЕНІЙ СЕРГІЙОВИЧ

УДК 630*15:639.12(477.42)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

ЕКОЛОГО-БІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ПРЕДСТАВНИКІВ РЯДУ КУРОПОДІБНІ В УМОВАХ
ОВРУЦЬКОГО НАДЛІСНИЦТВА

205 Лісове господарство

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр

кваліфікаційна робота містить результати власних наукових досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело

_____ Є.С. Конюхов

Керівник роботи
Кратюк Олександр Леонідович
доктор біологічних наук, професор

Висновок кафедри лісового та садово-паркового господарства за результатами попереднього захисту

Протокол засідання кафедри лісового та садово-паркового господарства
№ ____ від «____» 2025 р.

Завідувач кафедри лісового та садово-паркового господарства

к.с.-г.н., доцент

Сірук Юрій Вікторович

«____»

2025 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти Конюхов Євгеній Сергійович захистив кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою

за шкалою ECTS

за національною шкалою

Секретар ЕК

Дубницька Ірина Юріївна

АНОТАЦІЯ

Конюхов Є.С. Еколого-біологічні особливості представників ряду Куроподібні в умовах Овруцького надлісництва – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 205 – Лісове господарство. – Поліський національний університет, Житомир, 2025.

У роботі досліджено господарське значення популяцій куроподібних птахів у мисливських угіддях Овруцького надлісництва. Проведено оцінку придатності біотопів та бонітетів для глушця, тетерука, рябчика та представників родини фазанових (куріпка сіра, перепілка звичайна, фазан мисливський). Встановлено, що популяція глушця перебуває в критичному стані, зі значним дефіцитом особин і депресивним станом виду через деградацію біотопів, фрагментацію лісових масивів та антропогенний тиск. Тетерук має обмежену, але потенційно стійку популяцію, що потребує підтримки біотехнічними заходами та охороною високоякісних угідь. Рябчик демонструє високу мінливість чисельності, залежну від абіотичних, біотичних та антропогенних чинників, проте завдяки адаптивності виду популяції здатні до відновлення. Фазанові птахи характеризуються стабільною чисельністю за умови комплексного управління біотопами, створення кормових баз та розвитку штучного розведення з подальшою інтеграцією у природні угіддя. Отримані дані свідчать про необхідність адаптивного підходу до управління мисливськими угіддями, поєднуючи природоохоронні та біотехнічні заходи для забезпечення стабільності популяцій та підвищення мисливсько-господарської продуктивності території.

Ключові слова: глушець, тетерук, рябчик, фазанові, мисливські угіддя, популяційна стабільність, біотехнічні заходи.

ANNOTATION

Koniukhov Ye.S. Ecological and Biological Features of Galliformes Representatives in the Conditions of Ovrutske Forestry Management Unit – Qualifying work on the rights of the manuscript.

Qualification work for the master's degree in specialty 205 – Forestry. – Polissia National University, Zhytomyr, 2025.

This study examines the economic and ecological significance of gamebird populations in the hunting grounds of the Ovrutske Forestry Management Unit. Habitat suitability and habitat quality (bonitet) were assessed for the Capercaillie, Black Grouse, Hazel Grouse and representatives of the Phasianidae family (Grey Partridge, Common Quail, and Pheasant). The capercaillie population is in a critical state, with a significant deficit of individuals and a depressed population status due to habitat degradation, forest fragmentation, and anthropogenic pressure. The Black Grouse population is limited but potentially stable, requiring habitat protection and biotechnical measures. The Hazel Grouse exhibits high population variability influenced by abiotic, biotic, and anthropogenic factors, yet adaptive traits allow population recovery. Phasianidae species maintain stable numbers under a comprehensive management strategy that combines habitat improvement, creation of feeding grounds, and controlled artificial breeding with subsequent integration into natural habitats. The findings emphasize the need for an adaptive management approach to hunting grounds that integrates conservation and biotechnical measures to ensure population stability and increase the game management productivity of the territory.

Keywords: Capercaillie, Black Grouse, Hazel Grouse, Phasianidae, hunting grounds, population stability, biotechnical measures.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. СТАН ПОПУЛЯЦІЇ КУРОПОДІБНИХ ПТАХІВ У ЄВРОПІ	9
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ВИВЧЕННЯ КУРОПОДІБНИХ ПТАХІВ	
ОВРУЦЬКОГО НАДЛІСНИЦТВА	16
2.1. Об'єкти дослідження	16
2.2. Методика дослідження куроподібних птахів	17
2.3. Особливості території Овруцького надлісництва	19
РОЗДІЛ 3. ГОСПОДАРСЬКЕ ЗНАЧЕННЯ ПОПУЛЯЦІЙ	
КУРОПОДІБНИХ ПТАХІВ	21
3.1. Глушець	21
3.2. Стан популяції тетерука	24
3.3. Орябок	26
3.4. Фазанові	29
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	32
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	34

ВСТУП

Актуальність теми. Дослідження популяцій куроподібних птахів (Galliformes) у Європі мають досить тривалу історію та охоплюють широкий спектр наукових напрямів – від класичних екологічних спостережень орнітологів любителів (*birdwatching*) пf мисливсько-господарських оцінок промислових угідь Фенноскандії до сучасних генетичних, ландшафтно-екологічних та популяційно-моделюючих підходів. Упродовж останніх десятиліть спостерігається суттєве поглиблення знань про просторово-часову динаміку чисельності, біотопічні уподобання, поведінкову екологію та вплив антропогенних чинників на різні види птахів цієї групи – зокрема, в першу чергу, глушця (*Tetrao urogallus*), тетерука (*Lyrurus tetrix*), орябка (*Tetrastes bonasia*), сіру куріпку (*Perdix perdix*) та перепела (*Coturnix coturnix*). Комплексне поєднання екологічних, генетичних і менеджментних досліджень є ключем до ефективного збереження популяцій цієї важливої групи мисливських птахів та підтримання біорізноманіття як європейських так і українських природних оселищ.

Мета і завдання дослідження. За мету магістерської роботи ставили оцінку чисельності, просторової структури елементарних популяцій куроподібних птахів на території Овруцького надлісництва.

Для досягнення поставленої мети передбачалось виконання таких завдань:

- провести аналіз стану вивченості екології куроподібних птахів на території Овруцького надлісництва;
- з'ясувати та проаналізувати просторово-часову динаміку об'єктів орнітологічних досліджень;
- дати еколого-лісівничу характеристику стацій поширення куроподібних птахів;
- встановити аспекти впливу еколого-лісівничих чинників на просторовий розподіл птахів упродовж року;

– розробити лісівничі та мисливськогосподарські заходи з оптимізації ключових оселищ видів у межах Овруцького надлісництва.

Об'єктом досліджень є елементарні популяції куроподібних птахів.

Предметом досліджень є еколого-біологічні особливості функціонування популяцій куроподібних птахів на території Овруцького надлісництва.

Методи дослідження. Методологічна основа дослідження включала комплекс взаємодоповнювальних підходів. Мисливсько-господарські методи були застосовані для оцінювання та класифікації бонітетів мисливських угідь. Зоологічні методи використовувалися для вивчення видоспецифічних біологічних і популяційних особливостей представників ряду Куроподібні. Екологічні методи дали змогу проаналізувати просторово-часову динаміку сукцесійних процесів та з'ясувати екологічні взаємозв'язки між популяціями куроподібних птахів та лісовими й водно-болотними біоценозами. Опрацювання, систематизація й інтерпретація польового матеріалу здійснювалися з використанням математико-статистичних методів, що забезпечило достовірність і наукову обґрунтованість отриманих результатів.

Публікації.

Конюхов Є.С. Проблеми збереження та управління популяцій тетерукових птахів. *Мисливське господарство: Традиції. Досвід. Нові горизонти:* матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Житомир, 19 вересня 2025 р.). Житомир, 2025. С. 60–61.

Макарчук П.М., Гладкий О.Л., **Конюхов Є.С.** Роль мисливської фауни в структурі мисливських ресурсів території України. *Стан і майбутнє лісової галузі, ландшафтної архітектури і землевпорядкування :* Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (ДБТУ, 14-15 жовтня 2025 р.). Харків, 2025. С. 31–32.

Кратюк О.О., **Конюхов Є.С.** Роль мисливської орнітофауни в оцінці продуктивності мисливських угідь. *Ліс, наука, молодь:* матеріали XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Житомир, 26 листопада 2025 р.). Житомир, 2025. С. 117.

Практичне значення. Вивчення куроподібних птахів має важливе практичне значення для збереження біорізноманіття та раціонального використання мисливських ресурсів території надлісництва. Отримані дані дадуть змогу розробити ефективні заходи з охорони, відтворення та управління популяціями цих видів у природних і агролісових ландшафтах півночі Житомирської області. Крім того, результати досліджень використовуються для оцінки екологічного стану середовищ існування, оскільки куроподібні птахи є чутливими біоіндикаторами змін у довкіллі.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота викладена на тридцяти дев'яти сторінках друкованого тексту і складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Магістерська робота ілюстрована п'ятьма таблицями.

РОЗДІЛ 1

СТАН ПОПУЛЯЦІЇ КУРОПОДІБНИХ ПТАХІВ У ЄВРОПІ

Сучасні дослідження засвідчують, що більшість популяцій куроподібних птахів у Європі зазнає довготривалого скорочення ареалу та чисельності. Основними причинами цього є деградація середовищ існування, зниження різноманіття сільськогосподарських ландшафтів, інтенсивне лісокористування, фрагментація біотопів, надмірне хижацтво та антропогенні порушення. Особливо вразливими є види, тісно пов'язані з природними або напівприродними ландшафтами (наприклад, глушець і тетерук), тоді як адаптивніші види (як сіра куріпка чи фазан мисливський) здатні підтримувати стабільні популяції лише за умов активного мисливсько-господарського та біотехнічного менеджменту [1-4].

Глушець (*Tetrao urogallus*) – один із найбільших лісових птахів, який у Європі вважається індикаторним видом, що свідчить про високий рівень природності лісових екосистем. Зменшення його чисельності та скорочення фрагментованого ареалу триває вже понад сто років на всій території Центральної Європи. Загальна чисельність європейської популяції (без урахування росії) оцінюється приблизно у 580 тисяч особин. Найчисельніші популяції у Центральній Європі нині зосереджені в Австрії (приблизно 25 тис. особин) та Італії (6–9 тис.). Невелика кількість глушців збереглася у Франції (3,5–6 тис.), Німеччині (2–4 тис.), Швейцарії (близько 1200), Великій Британії (приблизно 1070), Словаччині (близько 1000), Чехії (приблизно 250) та Литві (100–300). В Польщі глушець належить до найбільш загрожених видів птахів, і його чисельність не перевищує 600 особин, тоді як в Україні – близько 4 тисяч особин. У Скандинавії, де вид залишається численним (понад 500 тисяч особин), спостерігаються регулярні, але не завжди закономірні, коливання чисельності, проте загальний багаторічний тренд залишається все-таки відємним [1, 5-7].

Тетерук (*Lyrurus tetrix*) – один із характерних представників тетерукових птахів північної та центральної Європи, що вважається індикаторним видом відкритих і напіввідкритих лісових та болотних ландшафтів. Протягом останнього століття чисельність і ареал цього виду значно скоротилися, особливо в західній та центральній Європі, де тетерук зникає або зберігається у вигляді невеликих ізольованих популяцій. Загальна європейська чисельність виду оцінюється приблизно у 1,5–2 мільйони особин. Найчисельніші популяції виду зосереджені в Скандинавії, насамперед у Швеції (приблизно 400–500 тис. особин) та Фінляндії (близько 250–300 тис.). У країнах Центральної Європи ситуація набагато складніша. У Німеччині чисельність тетерука оцінюється менше ніж у 2 тисячі особин, переважно у Баварії та Північній Німеччині; у Польщі – 250–400 особин, зосереджених у Бещадах, на Підляшші та у західнопоморських болотних комплексах [польське]; у Чехії залишилось лише 30–50 особин, а у Словаччині – близько 150–200. У Франції, Швейцарії та Італії вид також зберігся лише локально, переважно в альпійських і передгірних районах. На Британських островах тетерук занесений до червоної книги, і його чисельність за останні десятиліття скоротилася більш ніж на 80%, залишаючи кілька ізольованих осередків у Шотландії (300–400 особин) [8-11].

Орябок [рябчик] (*Tetrastes bonasia*) – дрібний лісовий тетеруковий птах, типовий представник бореальних та гірських лісів Європи та Азії, який вважається індикатором збережених, структурно складних лісових насаджень із розвинутим підліском та наявністю природних мікробіотопів зволоженого типу. У порівнянні з іншими представниками тетерукових, орябок зберіг відносно стабільну чисельність у більшості частин ареалу, проте тенденція до зниження все ж таки спостерігається в Центральній і Західній Європі, де площі придатних лісових оселищ продовжують скорочуватись. Загальна європейська чисельність рябчика оцінюється на рівні приблизно 3–5 мільйонів особин, з яких більша частина припадає на Скандинавію, Фінляндію, країни Балтії та північну частину росії. У Швеції мешкає близько 700–900 тис. особин, Фінляндії – 600–800 тис., Норвегії – близько 150–200 тис. особин. У країнах

Балтії (Литва, Латвія, Естонія) чисельність орябка коливається в межах 50–80 тис. особин у кожній з зазначених країн. У Центральній Європі вид зберігся лише локально. У Польщі рябчик є відносно поширеним у Карпатах та на Поліссі, де його чисельність оцінюють у 15–20 тис. особин, хоча в останні десятиліття спостерігається поступове скорочення ареалу [польське, щось]. У Німеччині популяція становить близько 5–8 тис. особин, головню у землях Баварії та Саксонії; у Чехії – лише 1,5–2 тис., у Словаччині – до 3 тис. особин. У Франції рябчик зберігся переважно в Альпах і Вогезах, де його чисельність оцінюється у 2–3 тис. особин, а у Швейцарії – близько 1 тис. У Британії, Данії та Нідерландах орябок або повністю зник, або трапляється надзвичайно рідко.

Основними загрозами для виду в Європі є: фрагментація і спрощення лісових біотопів, вирубування складних стиглих лісів, надмірне лісове господарювання без урахування екологічних потреб виду, збільшення чисельності хижаків, турбування під час гніздування. Охоронні заходи включають створення природоохоронних зон у лісах, обмеження суцільних рубок, збереження підліску, а також моніторинг стану популяцій. У деяких країнах (зокрема у Польщі, Чехії, Швейцарії) реалізуються наукові програми моніторингу і відновлення біотопів рябчика з метою стабілізації його чисельності у довгостроковій перспективі [12-13].

Перепілка [перепел] (*Coturnix coturnix*) – найменший представник ряду куроподібних у Європі, мігруючий вид, який гніздує на більшій частині континенту від Атлантичного узбережжя до Уралу, а зимує переважно в Північній Африці та на Близькому Сході. Незважаючи на широку географію, його чисельність у Європі за останні десятиліття демонструє тенденцію до зниження, особливо у Західній та Південній Європі, де інтенсивне сільське господарство та використання пестицидів значно впливають на стан популяцій.

Загальна європейська чисельність перепела оцінюється в межах 2,5–3,5 мільйона співаючих самців (що приблизно відповідає 5–7 мільйонам особин у сезон розмноження). Найбільші популяції зосереджені у Франції, Іспанії, Італії, Україні, Польщі, Румунії та на Балканах. У країнах Європейського Союзу

перепел включений до Додатку II Директиви ЄС про птахів (2009/147/ЄС), що дозволяє регульоване полювання за умови стабільного стану популяцій. Проте у багатьох країнах (зокрема у Франції, Італії та Іспанії) надмірний відстріл і використання звукових приладів для приваблення самців створюють додаткову загрозу існуванню виду. У Центральній і Східній Європі, зокрема в Україні, Польщі та Румунії, перепел ще залишається звичайним гніздовим видом, хоча його чисельність істотно коливається залежно від погодних умов у період міграції та гніздування. Збереження виду передбачає: підтримку мозаїчної структури агроландшафтів; обмеження використання пестицидів; створення польових смуг і ділянок із природною рослинністю; введення контрольованих строків косовиці; регулювання мисливського тиску, особливо у країнах зимівлі та міграцій. Реалізація цих заходів є необхідною умовою для стабілізації популяції перепела в Європі, адже саме він залишається ключовим показником стану відкритих сільськогосподарських екосистем [14-16].

Куріпка сіра (*Perdix perdix*) – типовий представник родини фазанових (*Phasianidae*) і один із найхарактерніших видів агроландшафтів Європи. Упродовж XX століття цей вид був надзвичайно численним і звичайним птахом відкритих сільськогосподарських територій, однак за останні 50–60 років у більшості країн Європи відзначається різке скорочення чисельності, що перетворює куріпку сіру на один із найбільш вразливих видів мисливської орнітофауни континенту. Ареал куріпки сірої охоплює практично всю Європу, окрім північних районів Скандинавії та високогір'їв. Вона трапляється від Британських островів і Франції до України, Балкан і західної частини росії. Загальна чисельність європейської популяції оцінюється приблизно у 2,5–3,0 мільйона пар, причому ще у 1970-х роках їх було понад 15–20 мільйонів. Таким чином, за півстоліття чисельність скоротилася більш ніж у 5–7 разів.

Найбільші сучасні популяції збереглися у Польщі (200–300 тис. пар), Румунії (150–200 тис.), Угорщині (120–150 тис.), Франції (100–120 тис.), Великій Британії (80–100 тис.), Україні (70–90 тис.), а також у Чехії, Словаччині, Німеччині та країнах Балтії. У країнах Західної Європи, таких як

Нідерланди, Бельгія, Данія та Швейцарія, популяції зменшилися до критично низького рівня або існують лише завдяки штучним випускам вирощених птахів. Основні причини скорочення чисельності наступні, а саме: інтенсифікація сільського господарства – головний чинник зникнення куріпки сірої з багатьох регіонів; знищення польових меж, узлісь, смуг чагарників і трав'яних ділянок, які слугували місцями гніздування та укриттям; раннє і багаторазове косіння, обробіток ґрунту та оранка восени; тотальна хімізація сільського господарства в окремих регіонах (масове використання пестицидів, інсектицидів і гербіцидів зменшує кормову базу, особливо для пташенят, які харчуються комахами); зростання чисельності хижаків, насамперед лисиці, ворон, сорок і диких свиней, що знищують кладки й молодих птахів; загально-кліматичні зміни – збільшення кількості інтенсивних, відносно холодних, опадів навесні та на початку літа негативно впливає на виживання пташенят; зменшення традиційного полювання та заміна природного відбору штучними випусками, що призводить до зниження генетичної стійкості популяцій. Наразі куріпка сіра не входить до глобально загрожених видів, проте в межах Європи вона має статус «*Near Threatened*» (близька до загрозливого стану) за оцінками BirdLife International, у більшості країн Європейського Союзу вид включено до Додатку II Директиви ЄС про птахів (2009/147/EC), що дозволяє контрольоване полювання лише в регіонах зі стабільними популяціями [17-19].

Фазан [мисливський] звичайний (*Phasianus colchicus*) – один із найвідоміших і найпоширеніших представників родини фазанових в Європі. Цей вид, природний для Азії, був інтродукований у більшість країн Європи ще у Середньовіччі й з того часу став невід'ємним елементом мисливської фауни континенту. Завдяки високій екологічній пластичності, здатності до швидкого розмноження та толерантності до різних типів біотопів, фазан зберігає стабільне або навіть зростаюче поширення у більшості європейських країн.

Сучасний ареал фазана в Європі охоплює практично всі країни континенту, за винятком північної частини Скандинавії та високогірних районів Альп і Карпат. Найчисленніші популяції спостерігаються у Франції,

Великій Британії, Польщі, Угорщині, Чехії, Словаччині, Румунії, Болгарії, Україні та Італії. Загальна чисельність фазана в Європі оцінюється на рівні 10–15 мільйонів особин, хоча значна частина цих птахів – це особини, випущені з розплідників у рамках мисливського господарювання. У Польщі чисельність виду коливається в межах 300–500 тис. особин, у Великій Британії – понад 2,5 млн гніздових пар (але більшість – птахи, вирощені людиною), у Франції – близько 1,5–2 млн, в Угорщині – близько 400 тис. Фазан є синантропним видом, який тяжіє до мозаїчних агроландшафтів із поєднанням полів, чагарників, лісосмуг і луків. Він легко пристосовується до антропогенних умов, добре переносить незначне снігове покриття та низькі температури, за умови наявності корму й укриттів. Основу живлення становлять зернові культури, насіння, зелені частини рослин, безхребетні, а в зимовий період – залишки зерна на полях, плоди й ягоди. На відміну від куріпки сірої чи перепела, фазан у Європі не перебуває під загрозою зникнення. Проте його природні популяції залежать від людського втручання, зокрема від інтенсивності мисливського господарства та випусків у природу. Основні виклики для стабільності популяцій це: інтенсифікація сільського господарства, що зменшує площу придатних біотопів (знищення польових меж, чагарників, лісосмуг); висока смертність у перші тижні після випуску птахів із розплідників через нестачу досвіду, стрес та хижаків; хижацтво з боку лисиць, борсуків, ворон, кабанів, єнотоподібних собак і просто бродячих собак, особливо під час гніздування; кліматичні фактори, що можуть впливати на виживання молодняка у вологі або холодні періоди; зниження генетичної різноманітності внаслідок тривалої селекції у неволі й повторних випусків гомогенних ліній.

Фазан звичайний не належить до загрожених видів і має статус LC (Least Concern, найменший ризик) за класифікацією Міжнародного союзу охорони природи (IUCN). Однак у багатьох країнах ЄС існують державні програми моніторингу чисельності та контролю за випуском птахів із розплідників, щоб уникнути деградації природних популяцій. Наразі мисливська галузь широко застосовує розведення птахів у вольєрах і щорічні випуски для підтримання

чисельності; створення кормових полів і зимових годівниць; висадження захисних смуг і кущових насаджень; регулювання чисельності хижаків в природних оселищах; генетичний контроль для збереження локальних форм. У Польщі, Чехії, Словаччині та Румунії фазан є одним із головних мисливських птахів. Його чисельність переважно підтримується штучними випусками, але в окремих регіонах (наприклад, у долинах річок Полісся чи Поділля) збереглися напівдикі стабільні популяції, здатні до самостійного відтворення [20-21].

Отже, аналіз сучасного стану основних видів мисливських птахів Європи – глухаря (*Tetrao urogallus*), тетерука (*Lyrurus tetrix*), рябчика (*Tetrastes bonasia*), перепела (*Coturnix coturnix*), куріпки сірої (*Perdix perdix*) та фазана (*Phasianus colchicus*) – свідчить про загальну тенденцію до скорочення їх чисельності та фрагментації ареалів. Види, тісно пов'язані з природними або напівприродними біотопами (глухар, тетерук, рябчик), зазнають особливо значного тиску через деградацію та фрагментацію лісових і болотних екосистем, а також зниження структурної різноманітності лісів унаслідок інтенсивного лісокористування. Для цих птахів характерні низькі темпи відновлення чисельності, локалізація популяцій у гірських і північних районах, а також залежність від цілеспрямованих програм охорони. Популяції синантропних і агроландшафтних видів (перепел, куріпка сіра, фазан) також зазнали помітного зниження впродовж останніх десятиліть, що пов'язано з інтенсифікацією сільського господарства, широким застосуванням пестицидів, втратою кормових і гніздових біотопів, а також із підвищеним хижаківським тиском. Водночас фазан, завдяки штучному розведенню й інтродукції, утримує стабільні популяції в ряді країн Центральної та Західної Європи.

Отже, стан мисливських птахів Європи характеризується складною динамікою: більшість аборигенних видів скорочуються через антропогенні чинники, тоді як успіх виживання інтродукованих або напівштучно підтримуваних видів значною мірою залежить від масштабів і ефективності заходів управління популяціями та охорони природних середовищ існування.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЯ ВИВЧЕННЯ КУРОПОДІБНИХ ПТАХІВ ОВРУЦЬКОГО НАДЛІСНИЦТВА

2.1. Об'єкти дослідження

На території Овруцького надлісництва нами виявлено шість присутніх видів куроподібних птахів (табл. 2.1.) з двох родин, а в літературних джерелах для регіону додається ще один рідкісний залітний вид – куріпка біла [22] – тобто загалом сім видів.

Таблиця 2.1

Склад, чисельність та охоронні статуси представників ряду Куроподібні на території МУ Овруцького надлісництва

№ з\п	Види	Чисельність виду, особин		Статус		
		2006 (127,8 тис. га)*	2024 (27,98 тис. га)**	INF***	ЧКУ(2009)	БК(1978)/ додаток
Тетерукові						
1	Тетерук	571	175	ос. гн.	+	В(3)
2	Глушець	201	48	ос. гн.	+	В(2)
3	Орябок	346	90	ос. гн.	+	В(3)
4	Куріпка біла	?	?	заліт.	-	В(3)
Фазанові						
5	Куріпка сіра	578	257	ос. гн.	-	В(3)
6	Перепілка	118	25	перел. гн.	-	В(3)
7	Фазан	?	од	інтр	-	В(3)

Примітка.

* – площа МУ ДП «Овруцьке ЛГ» та ДП «Овруцьке СЛГ»

** – площа МУ Овруцького надлісництва

*** – стан присутності виду в Україні: *ос. гн.* – осілий, гніздовий; *перел. гн.* – перелітний, гніздовий; *заліт.* – залітний; *інтр* – штучно заселений, з можливими випадками гніздування в окремі роки

Гніздовими осілими тут вважаються, тетерук, орябок, глушець, куріпка сіра та перелітним гніздовим – перепілка [23]. Стосовно фазана, то цей вид тут з'являється інколи після їх випусків у мисливських господарствах. Перш за все

це стосується таких мисливських господарств як Коростенське ТМР та МГ «Ушомир» [24, 25].

Усі тетерукові птахи, окрім звичайно куріпки білої, занесено до Червоної книги України [26-28] та охороняються Бернською конвенцією [29, 30]

Оцінювати чисельність видів наразі дуже важко з декількох об'єктивних причин. Комплексного пavidового обліку куроподібних птахів в останні років 5-7 не проводили, а якщо мова іде про орябка, перрепілку чи куріпку сіру то такі обліки не проводяться взагалі. Існуючі показники чисельності здебільшого досить умовні та далеко приблизні. Що стосується тетерука та глушця, то їх обліковують передусім на токовищах, про охоплення обліками самих токовищ дуже низька. Крім того з початком війни обліки птахів у господарстві взагалі не проводили з цілком об'єктивних причин розташування мисливських угідь у прикордонній та прифронтовій (2022 рік) зонах.

Відомості про популяції куроподібних птахів на території Житомирської області знаходимо у роботах таких авторів як Кратюк О.Л. [31-37], Жила С.М. [38], Бумар Г.В. [39], Панов Г.М. та інші [40].

2.2. Методика дослідження куроподібних птахів

Застосування уніфікованих методичних підходів під час проведення облікових робіт є ключовою передумовою отримання достовірних і порівнянних результатів при узагальненні даних на регіональному та господарському рівнях. У науковій та практичній діяльності використовується широкий спектр методів обліку мисливської фауни, однак більшість дослідників наголошує, що будь-яка методика повинна ґрунтуватися на чотирьох базових компонентах: біологічних, математичних, географічних та організаційних засадах. Не менш важливим аспектом є точна ідентифікація мисливських видів у природних умовах, що забезпечує надійність отриманих результатів і правильність подальшої інтерпретації даних [41, 42].

Методики обліку тетерукових і фазанових птахів мають враховувати специфіку біоекології цих груп – їхню осілу поведінку, сезонні переміщення, добову активність і характерні типи біотопів. Для тетерукових (глухар, тетерук, рябчик) найбільш ефективними є маршрутні-візуальні спостереження на токовищах, зимові обліки за слідами на снігу та акустичні методи у період токування. Для фазанових птахів (фазан, куріпка сіра, перепел) доцільно застосовувати маршрутні обліки у період розмноження, підрахунок виводків, а також нічні маршрути із використанням прожекторів або собак-обшукачів. Поєднання традиційних польових методів з використанням сучасних технологій (GPS, дронів, фотопасток) підвищує точність оцінки чисельності та дозволяє отримувати комплексну інформацію про стан популяцій у різних ландшафтних зонах [41].

Методика збору даних у межах нашого дослідження куроподібних була структурована у дві основні категорії: (1) методи, спрямовані на виявлення птахів і фіксацію слідів їхньої життєдіяльності, та (2) підходи, призначені для аналізу стаціонарних (біотопічних) переваг видів у різні сезони року і для оцінки впливу еколого-лісівничих чинників.

У сучасних орнітологічних та мисливствознавчих дослідженнях накопичено значний арсенал методів, призначених для виявлення й оцінки чисельності популяцій тетерукових і фазанових птахів. Проте кожна методика має обмежену сферу застосування, свої переваги та недоліки, а при використанні окремо не забезпечує достатньої достовірності під час оцінки чисельності, щільності чи просторового розподілу популяцій [43]. На точність результатів впливають біологічні та екологічні особливості досліджуваних видів, зокрема: вікова й статеві структура популяції, стадія линяння, сезонна мінливість середньої дистанції сполохування, ступінь захищеності біотопів, а також характерна для тетерука мозаїчність розподілу – коли біотопи з високою концентрацією особин чергуються з ділянками, де птахи повністю відсутні. Додатковим ускладненням є токування самців на різних токовищах, що впливає на точність обліків. За таких умов найоптимальнішим підходом є комплексне

застосування кількох взаємодоповнюючих методик, що дозволяє підвищити достовірність результатів і забезпечити всебічне уявлення про структуру та просторову організацію популяцій. Для досягнення репрезентативності вибірки кожен обліковий вихід повинен охоплювати якомога більшу територію та фіксувати максимальну кількість особин і слідів їх життєдіяльності.

З метою з'ясування сезонних особливостей просторового розміщення видів і виявлення еколого-лісівничих закономірностей їхнього біотопічного розподілу всі реєстрації птахів, виводків і слідів їхньої активності (токовища, порхалиська, гальковиська, гнізда, кладки, екскременти, сліди живлення, креслення на снігу тощо) фіксувалися відповідно до загальноприйнятої методики [41, 42].

2.3. Особливості території Овруцького надлісництва

Сучасна організаційно-господарська одиниця «Овруцьке надлісництво» філії «Столичний лісовий офіс» створено у результаті декількох хвиль реорганізації структури лісової галузі. У 2006 році існувало два ДП – «Овруцьке ЛГ (41,7 тис. га) та «Овруцьке СЛГ» (86,1 тис. га) із загальною площею мисливських угідь 127,8 тис. га. Згодом з території останнього лісгоспа виділено ДП «Народицьке СЛГ». Згодом ці підприємства були реорганізовані у філії, а через короткий термін (30 грудня 2024 року) їх усіх знов об'єднали у статусі Овруцького надлісництва. Наразі господарство охоплює територію колишніх Овруцького та Народицького районів, що нині увійшли у Коростенський район за новим територіальним поділом.

До його складу увійшли лісництва колишнього Овруцького лісового господарства – Прилуцьке, Бережестське, Пишаницьке, Овруцьке, Гладковицьке та Ігнапільське, загальна площа яких становить 40 945 га. Також до надлісництва приєднані лісові масиви філії «Овруцьке спеціалізоване лісове господарство», що включає Коптівщинське, Виступовицьке, Боротинське, Журбенське та Ситовецьке лісництва із загальною площею 40 886,3 га, з яких

37 690,5 га становлять лісові землі. Крім того, до складу увійшли лісництва філії «Народицьке спеціалізоване лісове господарство» – Базарське, Давидівське, Заліське, Закусилівське, Радчанське, Кліщівське та Народицьке, загальна площа яких дорівнює 48 755 га.

Таким чином, сумарна площа новоствореного Овруцького надлісництва становить 130 586 га. У його структурі функціонують нижні склади «Бережесьь» і «Радчанський», а також автотранспортний підрозділ, які забезпечують логістичний супровід, технічну підтримку та організацію ефективного виконання лісгосподарських робіт.

У межах надлісництва існує низка мисливських господарств які користуються мисливськими угіддями господарства: ГО «Фаворит» (28,3 тис. га), ЖОГО "Мисливське Товариство Корсар Ком" (0,5 тис. га), Народицька РО "МРК "Полісся" (5,7 тис. га), Житомирська ОО УТМР (7,3 тис. га), ТОВ "Престиж-О" (27,2 тис. га). Самому надлісництву належать мисливські угіддя площею 27,98 тис. га станом на тепер.

У зв'язку з постійними реорганізаційними процесами у межах господарства (приєднання, роз'єднання лісових господарств), ми в обрахунках мисливсько-господарських показників брали територію Овруцького надлісництва, маючи на увазі площу колишнього ДП «Овруцьке ЛГ», де площа мисливських угідь становила 41 790 га

РОЗДІЛ 3

ГОСПОДАРСЬКЕ ЗНАЧЕННЯ ПОПУЛЯЦІЙ КУРОПОДІБНИХ ПТАХІВ

Роль мисливської орнітофауни в оцінці продуктивності мисливських угідь тісно пов'язана з проблемами збереження та управління популяцій тетерукових та фазанових птахів [44-46].

3.1. Глушець

На території мисливських угідь Овруцького надлісництва 90% території є придатною для проживання популяції глушця (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Розподіл загальної площі мисливських угідь за бонітетами для глушця

Бонітет	Площа стацій мешкання (га) для глушця
1	-
2	2080,6
3	37582,4
4	1169,2
5	-
Разом стації мешкання	40832,2
Непридатні угіддя	957,8
Разом	41790

Відповідно до стандартної загальноприйнятої формули [47] визначаємо середній клас бонітету МУ для глушця в умовах надлісництва.

$$\text{Глушець } \frac{4161,2 + 112747,2 + 4676,8 + 957,8}{41790} = 2,93$$

Продуктивність мисливських угідь, а також динаміка чисельності окремих мисливських видів визначаються не лише категорією їхньої

господарської цінності, а й комплексом екологічних чинників, які доцільно поділяти на три основні групи: біотичні, абіотичні та антропогенні. Сукупна дія цих чинників формує якісний стан мисливських угідь і рівень трофічної забезпеченості популяцій. Переважна більшість факторів чинить негативний або обмежувальний вплив на чисельність фауни, однак певні чинники можуть сприяти підвищенню продуктивності мисливських територій. До таких позитивних елементів належать створення додаткової кормової бази (зокрема, шляхом висіву кормових культур – озимини, вівса, кукурудзи, топінамбуру тощо) та реалізація ефективних біотехнічних заходів, спрямованих на поліпшення умов існування тварин.

Залежно від тривалості впливу, усі чинники поділяють на постійно діючі та періодично діючі. До першої групи належать структурна мозаїчність угідь, наявність водних джерел, рельєф місцевості, експозиція схилів і висотне положення території. До другої – вплив хижаків і конкурентів, санітарний стан угідь, кліматичні коливання, рівень браконьєрства, ступінь антропогенного турбування, окультуреність ландшафту, природна смертність тварин, динаміка формування популяцій, забезпечення додатковими кормами та ефективність біотехнічних заходів.

Аналіз сукупності екологічних чинників свідчить, що продуктивність мисливських угідь є інтегральним показником екологічної стабільності території, який відображає взаємодію природних процесів і господарської діяльності людини. Ефективне управління популяціями мисливських тварин повинно базуватися на адаптивному підході, який враховує мінливість дії абіотичних і біотичних чинників, а також передбачає збалансоване використання біотехнічних засобів для підтримання сталого функціонування трофічних і популяційних структур у межах мисливських ландшафтів.

Відштовхуючись від розрахованого нами базового бонітету (2,93) визначили вплив згаданих екологічних чинників на елементарну популяцію глухаря, що дозволило нам констатувати зниження бонітету до 3,14 одиниць.

Згідно з наведеними даними у табл. 3.2., площа угідь, придатних для існування глухаря, становить 40832,2 га, що є достатньо великою територією для підтримання стабільної популяції цього виду за умови належного стану біотопів. Середній бонітет угідь – 3,14, що свідчить про середній рівень придатності територій для глухаря: вони не є оптимальними, але забезпечують мінімально необхідні умови для розмноження й годівлі виду.

Таблиця 3.2

Показники загальної оптимальної чисельності глушця по господарству

Показники	Глушець
1. Площа властивих угідь, га	40832,2
2. Середній бонітет	3,14
3. Оптимальна щільність на 1000 га	14
4. Оптимальна чисельність, голів	574
5. Мінімальна щільність, з якої дозволяється полювання на 1000 га	10
6. Мінімальна чисельність у господарстві, з якої дозволяється полювання	410
7. Фактична чисельність в господарстві	48

За розрахунками, оптимальна щільність глухарів має становити 14 особин на 1000 га, що дає оптимальну чисельність у 574 особини для всього надлісництва. Проте фактична чисельність виду – лише 48 особин без урахування приватних мисливських господарств (ТОВ "Престиж-О", ГО «Фаворит»), де обліковано, щонайменше така ж кількість птахів (загалом за нашими оцінками до 100 особин), що становить приблизно 8,4% від оптимального рівня. Така різниця свідчить про вкрай низьку щільність популяції та наявність депресивного стану виду у межах даної території. Розмір річного приросту глушця в середньому не менше становить 20%, проте висока смертність молодняка до 70%, фактично нівелює будь яке зростання

Мінімальна щільність, з якої дозволяється полювання, встановлена на рівні 10 особин на 1000 га, що відповідає мінімальній чисельності 410 птахів для господарства. Відповідно, поточна чисельність у понад 8 разів нижча за мінімальний мисливсько-допустимий рівень, що виключає можливість будь-якої експлуатації виду.

Отримані результати свідчать про кризовий стан популяції глухаря в межах господарства. Основними причинами такого становища можуть бути деградація біотопів, фрагментація лісових масивів, турбування птахів у період токування, підвищений рівень хижацтва та антропогенний тиск. Для стабілізації ситуації необхідно запровадити комплекс природоохоронних та біотехнічних заходів.

3.2. Стан популяції тетерука

На території надлісництва лише чверть території придатна для проживання тетерука (табл. 3.3). Згідно з даними таблиці, загальна площа мисливських угідь господарства становить 41 790 га, з яких 11 540 га (27,6%) займають стації, придатні для мешкання тетерука, а решта – 30 250 га (72,4%) – належать до непридатних угідь. Це свідчить про обмеженість придатних біотопів для виду, що є суттєвим чинником, який впливає на стабільність і чисельність популяції.

Найбільша площа придатних стацій належить до бонітету 3 – 9713 га (84,2% від загальної площі придатних угідь). Це території середньої якості, які забезпечують базові умови для існування виду (наявність кормових ресурсів, захисних біотопів, ділянок для токування). Бонітети 1 і 2, що відповідають найбільш цінним та оптимальним угіддям, становлять лише 984 га (8,5%), що свідчить про дефіцит високоякісних стацій. Бонітети 4–5, які характеризуються зниженою придатністю для мешкання, займають 843 га (7,3%), тобто є малопридатними для стабільного існування виду.

Отримані результати демонструють, що тетерук у межах господарства перебуває в умовах обмеженої придатності біотопів. Домінування стацій середнього бонітету свідчить про потенціал для збереження виду, проте недостатня кількість високоякісних угідь істотно знижує можливості для відновлення чисельності популяції.

Таблиця 3.3.

Розподіл загальної площі мисливських угідь за бонітетами для тетерука

Бонітет	Площа стацій мешкання (га) для тетерука
1	124
2	860
3	9713
4	717
5	126
Разом стації мешкання	11540
Непридатні угіддя	30250
Разом	41790

За стандартною формулою визначаємо середній клас бонітету угідь для тетерука.

$$\text{Тетерук} \frac{124 + 1720 + 29139 + 2868 + 630 + 30250}{41790} = 2,99$$

У таблиці 3.4 представлено загальний рівень впливу чинників на середній бонітет угідь, який становить +0,21 та понує бонітет території до 3,2 од.

Згідно з наведеними даними (табл. 3.4), площа угідь, придатних для мешкання тетерука, становить 11 540 га, що відповідає попередньо встановленим площам стацій виду. Середній бонітет угідь – 3,2, що вказує на середню якість біотопів: вони забезпечують певний рівень кормових та захисних ресурсів, але потребують удосконалення біотехнічних умов.

Відповідно до середнього бонітету, оптимальна щільність тетерука визначена на рівні 26 особин на 1000 га, що дозволяє розрахувати оптимальну

чисельність у господарстві – близько 300 особин. Це значення вважається таким, що забезпечує стійкість локальної популяції, з урахуванням природних коливань чисельності та екологічної ємності угідь.

Мінімальна щільність, з якої допустиме обмежене полювання, становить 20 особин на 1000 га, що відповідає мінімальній чисельності у господарстві – 231 особина. Це нижня межа, за якої можна розглядати питання про контрольований промисел без шкоди для популяції.

Таблиця 3.4

Показники загальної оптимальної чисельності тетерука по господарству

Показники	Тетерук
1. Площа властивих угідь, га	11540
2. Середній бонітет	3,2
3. Оптимальна щільність на 1000 га	26
4. Оптимальна чисельність, голів	300
5. Мінімальна щільність, з якої дозволяється полювання на 1000 га	20
6. Мінімальна чисельність у господарстві, з якої дозволяється полювання	231
7. Фактична чисельність в господарстві	175

Отримані показники свідчать, що тетерук у межах господарства має потенційно стійку, але обмежену за масштабами популяцію, залежну від якості угідь середнього бонітету. Реальна оптимальна чисельність (300 особин) є досяжною лише за умови підтримання належного стану біотопів

3.3. Орябок

Популяція орябка на території Овруцького надлісництва залишається на стабільному, проте незначному рівні – близько 100 особин. Систематичні обліки виду у господарстві тривалий час не проводилися, що, ймовірно, є

причиною зниження показників чисельності, наведених у статистичних матеріалах.

Біотопічна приуроченість орябка у Овруцькому надлісництві визначається наявністю ягідників, які відіграють ключову роль у його живленні та укрітті. Більшість реєстрацій виду зафіксовано в середньовікових насадженнях, переважно II класу бонітету (48,1%), безпосередньо на ягідниках або в радіусі до 100 м від них. Важливими чинниками просторового розподілу виду є наявність доріг, де птахи поповнюють запаси гастролітів, та доступність водних джерел. Орябок характеризується високою екологічною пластичністю і здатністю виживати навіть за суворих умов існування, однак його чисельність та щільність значною мірою залежать від погодних чинників. Критичним періодом у життєвому циклі виду є час насиджування яєць і вилуплення ранніх пташенят. Несприятливі метеорологічні умови у пізній весняно-літній період зумовлюють значну загибель кладок і молодняка у перші дні життя.

Після виведення потомства чисельність популяції збільшується у 2–7 разів порівняно із зимовим періодом, у середньому становлячи близько 300% від кількості особин, що пережили зиму. Збереженість молодняка до кінця літа визначає рівень поповнення популяції. Найглибші депресії чисельності спостерігаються у роки, коли внаслідок тривалих похолодань або затяжних дощів знижується кількість виводків. У такі періоди пташенята потерпають від дефіциту тепла та кормів, зокрема комах і їх личинок, які стають малорухливими. Крім того, за несприятливих умов зимівлі частина самок може взагалі не приступати до розмноження.

Отримані дані на території Овруцького надлісництва свідчать, що динаміка чисельності рябчика в межах господарства має чітку залежність від комплексу абіотичних чинників, насамперед погодних умов у період гніздування. Для забезпечення стабільності популяції необхідне впровадження систематичних обліків виду, збереження ягідникових біотопів, а також підтримання оптимальної структури лісових насаджень, які слугують місцем гніздування, годівлі та укріття.

У природних умовах чисельність орябка формується під впливом комплексу біотичних, абіотичних та антропогенних чинників. Особливо несприятливими для виду є малосніжні зими з тривалими морозами. За відсутності снігового покриву птахи втрачають основне укриття від холоду, що ускладнює підтримання терморегуляції навіть за наявності густого зимового оперення. Низькі температури негативно впливають і на кормову базу, зокрема на чорницю та брусницю які при підмерзанні втрачають здатність до цвітіння і не формують урожай ягід, важливих у живленні рябчика. У разі повернення холодів у кінці весни – на початку літа прогнозується зниження чисельності виду восени, проте завдяки природним механізмам компенсації екосистеми частина кормових рослин здатна забезпечити альтернативне джерело живлення.

Найсприятливішими для виживання і відтворення рябчика є теплі періоди з помірними опадами, коли знижується активність паразитів (стрічкових, круглих червів, кліщів, кровосисних мух) та інфекційних хвороб. У цей час птахи активно здійснюють “піщані купання”, що сприяє знищенню ектопаразитів, а з переходом на зимовий тип живлення (сережки вільхи й берези) різко зменшується зараженість кокцидіями та гельмінтами. Здорові особини демонструють значно вищу зимостійкість порівняно з ослабленими птахами. Водночас на динаміку чисельності рябчика на території Овруцького надлісництва істотно впливають антропогенні та природні порушення середовища. Лісові рубки, пожежі чи вітровали призводять до тимчасового зменшення щільності популяції або її локального зникнення, а останнім часом ще і додалися наслідки військової агресії росії. Після суцільних рубок невеликі групи птахів зберігаються переважно в недорубах і прибережно-захисних смугах. Вітровали, які знищують значну частину деревостанів (осики, ялини, берези), сприяють надмірному освітленню лісу, що знижує його придатність для виду через втрату захисних властивостей біотопу. Однак процеси природного відновлення лісу швидко компенсують ці втрати: вже через 5–7 років на місці вітровалів або промислових рубок формуються молоді насадження, придатні для заселення рябчиком. Подібні процеси

спостерігаються і після пожеж, коли на місці згорілих ділянок через певний час з'являються молоді лісові угруповання, що створюють сприятливі умови для відновлення популяцій виду.

Таким чином, динаміка чисельності орябка є комплексом взаємодій кліматичних, біотичних та антропогенних чинників. Вона характеризується високою мінливістю, проте завдяки адаптивним властивостям виду і природній здатності лісових екосистем до самовідновлення популяції рябчика здатні відновлюватися навіть після значних екологічних порушень.

3.4. Фазанові

Вивчення сучасного стану та динаміки чисельності представників родини фазанових (*Phasianidae*) має важливе значення для наукового обґрунтування заходів зі збереження мисливської орнітофауни, підтримання стабільності екосистем і підвищення продуктивності мисливських угідь. У межах Полісся ці види є показниками якості сільськогосподарських ландшафтів і рівня антропогенного навантаження, оскільки їх чисельність тісно пов'язана з умовами біотопів, наявністю кормової бази та впливом господарської діяльності людини. Оцінка стану популяцій фазанових птахів в Овруцькому надлісництві дозволяє не лише визначити поточні тенденції, але й спрогнозувати можливості для їх відновлення та раціонального використання у структурі мисливського господарства.

У межах Овруцького надлісництва філії «Столичного лісового офісу» родина фазанових, як вже зазначалося, представлена трьома видами: куріпкою сірою – осілим видом, перепілкою звичайною – перелітним видом та фазаном мисливським, який трапляється епізодично на території мисливських угідь. Останній вид не є автохтонним для цієї території й зазвичай фіксується після штучних випусків птахів на сусідніх ділянках [24]. Так, у 2022 році на території ще ДП «Коростенське ЛМГ» у природне середовище було випущено понад 100 особин фазана мисливського.

Куріпка сіра характеризується низькою та відносно стабільною чисельністю, що оцінюється на рівні 25–35 особин. Починаючи з 2017 року, регулярні обліки цього виду, а також представників родини тетерукових (Tetraonidae), не проводяться. Натомість перепілка звичайна демонструє стале зростання чисельності, що підтверджується результатами багаторічних спостережень. Упродовж 2006–2014 років чисельність виду коливалася в межах 50–90 особин, однак із 2015 року спостерігається різке зростання, і вже у 2020 році кількість особин досягла приблизно 350. Враховуючи міграційний характер виду, отримані дані, ймовірно, відображають осінні обліки, коли спостерігаються тимчасові скупчення, що можуть включати не гніздові особини. Попри це, завдяки високій плодючості та здатності швидко збільшувати чисельність за сприятливих умов, перепілка вважається перспективним мисливським видом для території господарства [48, 49].

Овруцьке надлісництво має вольєрний комплекс для напіввільного утримання ратичних тварин, що створює сприятливі умови для штучного розведення фазана мисливського, а також для можливого відновлення популяцій куріпки сірої та перепілки у межах мисливських угідь. Такі заходи сприятимуть збереженню біорізноманіття та підвищенню мисливсько-господарської продуктивності території підприємства.

Отримані результати свідчать, що формування стабільних популяцій фазанових птахів в умовах Полісся можливе за умови комплексного підходу, який поєднує підвищення якості біотопів, створення кормових баз, регулювання антропогенного навантаження та розвиток штучного розведення видів із подальшою інтеграцією у природні угіддя. Найперспективнішим напрямом для господарства є створення локальної популяції фазана мисливського та підтримання стабільності популяції перепілки, що може стати основою для формування екологічно збалансованої системи мисливського господарства, орієнтованої на раціональне використання ресурсів і підтримання біорізноманіття.

Наявність у господарстві вольєрного комплексу для напіввільного утримання ратичних тварин створює передумови для розширення функціональних можливостей цього об'єкта з метою організації репродукційного центру для дрібної дичини, зокрема фазана мисливського (*Phasianus colchicus*), куріпки сірої (*Perdix perdix*) та перепілки звичайної (*Coturnix coturnix*). Такий напрям діяльності може стати ключовим елементом програми біотехнічних заходів, спрямованих на відновлення мисливських ресурсів Полісся та підвищення екологічної стійкості територій [50-51].

З огляду на природно-географічні умови Полісся, оптимальним є комбінований підхід до формування напіввільних популяцій, що поєднує вольєрне розведення з поступовою інтеграцією у природні угіддя. Це дозволить створити локальні осередки стабільних популяцій, здатних до самостійного відтворення без постійного антропогенного втручання.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

У магістерській роботі представлено комплексний аналіз еколого-лісівничо-мисливських особливостей функціонування популяцій куроподібних птахів у Овруцькому надлісництві. Зроблено узагальнюючі висновки та розроблено низку практичних рекомендацій.

Стан популяцій тетерукових птахів (глушця *Tetrao urogallus*, тетерука *Lyrurus tetrix* та рябчика *Tetrastes bonasia*) в межах Овруцького надлісництва свідчить про їхню низьку чисельність і локальний характер поширення. Аналіз матеріалів обліків показує, що глушець зберігається лише у фрагментарних лісових масивах із відповідними біотопічними умовами, чисельність виду залишається критично низькою і не досягає мінімальних показників, за яких можливе ведення регульованого полювання. Тетерук трапляється спорадично, його осередки переважно приурочені до відкритих болотистих ділянок і узлісь, проте загальна площа придатних угідь для виду є обмеженою.

Популяція рябчика, хоча й стабільніша, також характеризується низькою щільністю та залежністю від стану середньовікових хвойних і змішаних насаджень, а також ягідників — ключових елементів його кормової бази. Основними чинниками, що обмежують чисельність тетерукових, є деградація біотопів унаслідок суцільних рубок, зниження якості кормових ресурсів, кліматичні коливання та підвищений рівень антропогенного пресу.

Таким чином, популяції тетерукових птахів у межах Овруцького надлісництва перебувають у стані депресії та потребують впровадження комплексу природоохоронних і біотехнічних заходів. Доцільним є збереження і розширення територій зі сприятливими біотопами, регулювання господарських робіт у ключових місцях мешкання, створення охоронних зон навколо токовищ і потенційних місць гніздування. Реалізація таких заходів сприятиме стабілізації та поступовому відновленню чисельності тетерукових птахів у регіоні.

Розвиток напрямку штучного розведення дичини в межах Овруцького надлісництва має стратегічне значення для підвищення біопродуктивності мисливських угідь, зміцнення трофічних зв'язків у біогеоценозах і формування стабільних мисливських популяцій видів, чисельність яких у природних умовах залишається низькою або нестійкою. Отже, розвиток системи штучного розведення дичини в Овруцькому надлісництві має стати важливою складовою сучасного мисливського менеджменту, спрямованого на підвищення продуктивності угідь, підтримання біорізноманіття та забезпечення екологічної збалансованості території. Реалізація цього напрямку сприятиме переходу від експлуатаційного до відновлювально-зберігаючого типу мисливського господарства, що відповідатиме європейським принципам сталого природокористування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. International Union for Conservation of Nature. URL: <https://www.iucnredlist.org/>
2. Teufelbauer, N. & Seaman, D. (2021). Habitat preferences and similarities of Grey Partridges and Common Pheasants in agricultural landscapes under organic and conventional farming. *European Journal of Wildlife Research*. <https://doi.org/10.1007/s10344-023-01659-1>
3. Palacios, J., Sánchez-García, C., Santos, P., Rodríguez, M., Gutiérrez, J.L., Martínez, A., Arranz, J.Á., Cubero, D., Salvador, V., Belver, M.C., et al. (2024). Population Response to Habitat Management from an Endangered Galliform: The Pyrenean Grey Partridge Recovery Project in Lago de Sanabria (2000–2023). *Diversity*, 16(8), 459. <https://doi.org/10.3390/d16080459>
4. Danko, S., et al. (2015). Rapid decline of an isolated population of the Black Grouse *Tetrao tetrix*: the crisis at the southern limit of the range. *European Journal of Wildlife Research*. <https://doi.org/10.1007/s10344-015-0923-7>
5. Klaus, S., Berger, D., & Huhn, J. (1997). Capercaillie *Tetrao urogallus* decline and emissions from the iron industry. *Wildlife Biology*, 3(3/4), 131-136. <https://doi.org/10.2981/wlb.1997.017>
6. Zawadzka D., Zawadzki J. *Głuszeć*. Monografie przyrodnicze nr 11. Klub Przyrodników, Świebodzin, 2003. 153 s.
7. Zizas, R., Mozgeris, G., Baliuckas, V., Brazaitis, G., Belova, O., Grašytė, G., & Kurlavičius, P. (2017). The effect of forest landscape structure on the location and occupancy of Capercaillie (*Tetrao urogallus* L.) leks. *Baltic Forestry*, 23(2), 411–422.
8. BirdLife International. 2016. *Lyrurus tetrix*. *The IUCN Red List of Threatened Species* 2016: e.T22679480A85944601. <https://dx.doi.org/10.2305/IUCN.UK.2016-3.RLTS.T22679480A85944601.en>.
9. Tost, D., Strauß, E., Jung, K., & Siebert, U. (2020). Impact of tourism on habitat use of black grouse (*Tetrao tetrix*) in an isolated population in northern

Germany. *PLOS ONE*, 15(9), e0238660.
<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0238660>

10. Hambáľková, L., Cukor, J., et al. (2024). Black grouse (*Lyrurus tetrix*) population status, reasons for decline and potential conservation measures from Western and Central Europe to Fennoscandia: A literature review. *Frontiers in Ecology & Evolution*. <https://doi.org/10.3389/fevo.2024.1452317>.

11. Tumiel T., Białomyzy P., Budka M., et al. Regres populacji cietrzewia *Lyrurus tetrix* na Nizinie Północnopodlaskiej w latach 2006–2023. *Ornis Polonica* 2024, 65: 171–183. <https://doi.org/10.12657/ornis.2024.3.1>

12. Kajtoch, Ł., Żmihorski, M. & Bonczar, Z. Hazel Grouse occurrence in fragmented forests: habitat quantity and configuration is more important than quality. *Eur J Forest Res* 131, 1783–1795 (2012). <https://doi.org/10.1007/s10342-012-0632-7>

13. Klaus, S. (2021). Long-term trends of Hazel Grouse (*Tetrastes bonasia*) in the Bohemian Forest (Šumava), Czech Republic, 1972–2019. *Nature Conservation / MDPI* <https://www.mdpi.com/2673-6004/2/1/9>

14. Puigcerver, M., Sardà-Palomera, F., & Rodríguez-Teijeiro, J. D. (2012). Determining population trends and conservation status of the common quail (*Coturnix coturnix*) in Western Europe. *Animal Biodiversity and Conservation*, 35(2), 343–352.

15. Nadal, J., et al. (2018). Population age structure as an indicator for assessing the conservation status of the common quail (*Coturnix coturnix*). *Journal of Ornithology / Ibis* <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2018.06.010>

16. Kosicki, J. Z., Chylarecki, P., & Zduniak, P. (2014). Factors affecting Common Quail's (*Perdix perdix*) occurrence in farmland of Poland: is agriculture intensity important? *Ecological Research*, 29, 21-32. <https://doi.org/10.1007/s11284-013-1093-214>.

17. Ashpole, J., Burfield, I., Ieronymidou, C., Pople, R., Wheatley, H., & Wright, L. (2015). *Perdix perdix* (Grey Partridge) – European Red List Assessment. BirdLife International. Retrieved from

https://datazone.birdlife.org/userfiles/file/Species/erlob/summarypdfs/22678911_perdix_perdix.pdf

18. Ristić, Z., & Puzović, S. (2018). Decline and current status of the Grey Partridge (*Perdix perdix* L.) population in Serbia – a review. *Contemporary Agriculture*, 67(2), 171-176. <https://doi.org/10.2478/contagri-2018-0024>

19. Kleijn, D., & Van Berkel, G. (2012). Habitat use and population trends of the Grey Partridge in Western Europe: a meta-analysis. *European Journal of Wildlife Research*, 58, 61-70. <https://doi.org/10.1007/s10344-011-0555-x>

20. Lavadinović, V. M., et al. (2019). Common Pheasant (*Phasianus colchicus* L. 1758) management in Serbia. *Contemporary Agriculture*, 68(3-4), 71-79. <https://doi.org/10.2478/contagri-2019-0012>

21. Birdlife International (2019): Common pheasant *Phasianus colchicus*. Available at: <http://datazone.birdlife.org/species/factsheet/common-pheasant-phasianus-colchicus>

22. Фесенко Г.В., Бокотей А.А. Птахи фауни України: польовий визначник. Київ : Новий друк, 2002. 414 с.

23. Атлас гніздових птахів України / за ред. Полуди А.М. Київ: УТОП, 2021. 296 с.

24. Курносів О.О. Етапи розвитку фазанівництва на Житомирщині. *Подільські читання. Охорона довкілля, збереження біотичного та ландшафтного різноманіття, природнича освіта: наука: проблеми, перспективи, рішення: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (11-13 жовтня 2021, м. Хмельницький). Хмельницький, 2021. С. 166–167.*

25. Курносів О.О. Фазанівництво – перспективний напрямок розвитку мисливського господарства. *Аспекти сталого розвитку лісового, сільського, водного та енергетичного господарств зони Полісся України : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Житомир, 8 квітня 2021 р.). Житомир : ЖАТК, 2021. С. 114–115.*

26. Кратюк О.Л. Тетерук. Червона книга України. Тваринний світ. Київ: Глобалконсалтинг, 2009. С. 439.

27. Кратюк О.Л., Химин М.В. Глушець (глухар). Червона книга України. Тваринний світ. Київ: Глобалконсалтинг, 2009. С. 440.
28. Кратюк О.Л. Орябок. Червона книга України. Тваринний світ. Київ: Глобалконсалтинг, 2009. С. 441.
29. Птахи під охороною Бернської конвенції / під заг. ред. Г.Г. Гаврися. Київ, 2003. 394 с.
30. Загороднюк І. Наземні хребетні України та їх охоронні категорії. Ужгород, 2004. 48 с.
31. Кратюк О.Л. Еколого-лісівнича характеристика осінніх стацій перебування глушця (*Tetrao urogallus* L.) в умовах Центрального Полісся. *Лісівництво і агролісомеліорація*. 2006. Вип. 110. С. 241–246.
32. Кратюк О.Л. Еколого-лісівнича характеристика токовищ тетерука (*Lyrurus tetrix* L.) в умовах Центрального Полісся. *Вісник ХНАУ*. 2006. №6. С. 192–196.
33. Кратюк О.Л. Вплив узлісся на біотопічний розподіл тетерука (*Lyrurus tetrix* L.) в умовах Центрального Полісся. *Наук. вісник НЛТУ України*. 2007. Вип. 17.4. С. 36–39.
34. Кратюк О.Л. Зміна чисельності тетерука *Lyrurus tetrix* на території Житомирської області. *Орнітологічні дослідження в Україні: минуле, сучасність і перспективи* : Матеріали Всеукраїнської орнітологічної конференції. Харків : ФОП Панов А. М., 2024. С. 79–81.
35. Кратюк О.Л., Гулик І.Т. Вплив антропогенних факторів на просторово-часову динаміку та чисельність тетерука у Житомирській області. *Житомиру – 1120 (884-2004)*. Житомир. 2004. С. 450-452.
36. Кратюк О.Л., Хоєцький П.Б. Історія вивчення та перспективи досліджень тетерука в умовах Центрального Полісся України. *Вісник ЖНАЕУ*. 2014. №1 (41). Т. 3. С. 111–115.
37. Кратюк О.Л., Яремчук Ю.М. Динаміка чисельності тетерука на території ДП «Лугинське ЛГ» Житомирської області. *Наукові читання 2023* : матеріали науково-практичної конференції науково-педагогічних працівників,

докторантів та аспірантів НІП Екології та лісу (м. Житомир, 16 червня 2023 р.). Житомир : Поліський університет, 2023. С. 38-40.

38. Жила С.М. Глухар. *Лісовий і мисливський журнал*. 2003. №4. С. 32–33.

39. Бумар Г.В. Чисельність та поведінка глухаря на токовищах у Поліському заповіднику. *Заповідна справа в Україні*. 2001. Т.7, вип. 1. С. 37–39.

40. Панов Г.М., Легейда І.С., Полуда А.М., Дудкін О.В. Стан чисельності тетерука та можливі причини її зміни на півночі Житомирської області. *Беркут*. 2002. 11 (2). С. 173–180.

41. Методичні рекомендації щодо обліку чисельності мисливських тварин / І. Т. Гулик, І. М. Шейгас, О. В. Струтинський. Харків: УкрНДІЛГА, 2019. 76 с.

42. Кратюк О.Л. Методи кількісного обліку борових птахів. *Науковий вісник УкрДЛТУ*. 2002. Вип. 12.8. С. 62–66.

43. Кратюк О.Л. Еколого-лісівничі закономірності біотопічного розподілу тетерука (*Lyrurus tetrix* L.) та глушця (*Tetrao urogallus* L.) в умовах Центрального Полісся : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. біол. наук : спец. 06.03.03 «Лісознавство і лісівництво». Львів, 2008. 20 с.

44. **Конюхов Є.С.** Проблеми збереження та управління популяцій тетерукових птахів. *Мисливське господарство: Традиції. Досвід. Нові горизонти*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Житомир, 19 вересня 2025 р.). Житомир, 2025. С. 60–61.

45. Макарчук П.М., Гладкий О.Л., **Конюхов Є.С.** Роль мисливської фауни в структурі мисливських ресурсів території України. *Стан і майбутнє лісової галузі, ландшафтної архітектури і землевпорядкування* : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (ДБТУ, 14-15 жовтня 2025 р.). Харків, 2025. С. 31–32.

46. Кратюк О.О., **Конюхов Є.С.** Роль мисливської орнітофауни в оцінці продуктивності мисливських угідь. *Ліс, наука, молодь*: матеріали XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Житомир, 26 листопада 2025 р.). Житомир, 2025. С. 117.

47. Настанови з упорядкування мисливських угідь. Київ, 2002. 114 с.
48. Яненко В.О., Горобець Л.В., Кратюк О.Л. Сучасний стан охорони популяції перепела (*Coturnix coturnix* L.) у природно-заповідній мережі України. *Заповідна справа в Україні*. 2013. №2. С. 90–103.
49. Яненко В.О., Серебряков В.В. Екологічні особливості популяції перепела (*Coturnix coturnix*) в Україні (щільність, чисельність, міграції, охорона). Вінниця: ФОП Корзун Д.Ю., 2015. 196 с.
50. Корж О.П., Петриченко В.В., Лебедєва Н.І., Фролов Д.О. Штучне розведення диких тварин як перспективний шлях інтенсифікації сучасного мисливського господарства *Захист довкілля від антропогенного навантаження*. 2006. Вип. 13(15). С. 116–119.
51. Корж О.П. Петриченко В.В., Фролов Д.О. Штучне розведення дичини : навчальний посібник. Суми: Університетська книга, 2012. 224 с.